

Universiteit en identiteit

*Over samenwerking,
concurrentie en taak-
verdeling tussen de
Nederlandse universi-
teiten*

Redactie
L.J. Dorsman en
P.J. Knegtmans

Universiteit en identiteit

Het Rectoren College 1955-heden

FRANS VAN STEIJN

Het Rectoren College

De aanleiding voor deze verhandeling over het nu 118 jaar oude Rectoren College is de ‘vondst’ in 2013 van het archief van 1955 tot 1990 in de kelders van de Vereniging van Universiteiten vsNU en de beslissing dit over te dragen aan het Nationaal Archief, waar de oudste stukken al verbleven. Het was geen echte vondst, want er was geen belangstelling voor getoond en dus niet naar gezocht. De enige bekende verhandeling over het Rectoren College, het opstel van kerkhistoricus Otto de Jong, was gebaseerd op het archief van 1893 tot en met 1954 – één meter breed – en op zijn eigen waarnemingen als rector magnificus van de Universiteit Utrecht (1982-1986).¹ De nu gerealiseerde uitbreiding van het archief van het Rectoren College bij het Nationaal Archief is ongeveer zes keer zo groot en beslaat de periode 1955 tot het academisch jaar 2004-2005.² Daarop aansluitend zal in de toekomst nog alleen een digitaal archief beschikbaar komen. De auteur heeft als ex-secretaris van het Rectoren College (2003-2014) ook toegang gehad tot die nieuwste stukken. De aard van deze historische bron is overwegend de weerslag van de vergaderingen van het Rectoren College en de stukken die daarbij hoorden.

Wat bij beschouwing van het Rectoren College het meest in het oog springt, is het informele karakter van deze vergadering van de gezamenlijke rectores magnifici van de Nederlandse universiteiten. Het Rectoren College heeft nooit een wettelijke of zelfs maar rechtspositionele verankering gehad. Zelfs de bestaande bankrekening waaruit de vergaderkosten werden betaald, moest worden opgeheven in 2013, omdat de bank niet langer de tenaamstelling van ‘rectorencollege’ kon accepteren.³ Wat vervolgens naast deze informele status onmiddellijk opvalt, is de continuïteit en onveranderlijkheid van dit college, de regelmatige, ononderbroken stroom van vergaderingen, de terugkerende agendapunten, de trouwe deelname van alle rectoren en de collegiale, bijna vriendschappelijke omgangsvormen. Het beeld dat De Jong van de eerste vijftig jaren schetst, waarin nut en noodzaak van een Rectoren College regelmatig kritisch werden betwijfeld, verschilt met dat van de ruim zestig jaren daarna. In deze latere periode bestond naast het informele Rectoren College ook steeds een

1 Otto J. de Jong, *Een eeuw rectorencollege en zijn lange aanloop* (Utrecht 1998).

2 Nationaal Archief Inventarisnummer 2.14.16.

3 Het Rectoren College werd ook vaak zonder kapitalen en/of aan elkaar geschreven, zoals Otto de Jong deed, en zoals ook de tenaamstelling van de bank luidde.

formeel collectief verband, achtereenvolgens het Interuniversitair Contact Orgaan, de Academische Raad en de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (vsnu).⁴ Daardoor werd weliswaar vaker de vraag naar het bestaansrecht van een Rectoren College gesteld, maar die werd door de rectoren zelf steeds positief beantwoord. In het Rectoren College konden zij vrij van gezagsverhoudingen en vrij van de plicht tot het nemen van besluiten gesprekken voeren over de universiteiten, de academische gemeenschap en hun eigen rol in beide. Dat anderen – curatoren, collegevoorzitters, vsnu-bestuurders – soms weinig reden voor een Rectoren College zagen, legden de rectoren naast zich neer. Die vroegen zich op hun beurt vaker af waarom een vsnu bijvoorbeeld een commissie internationalisering of onderzoeksbeleid zou moeten hebben; die functie kon het Rectoren College toch vervullen? Maar dat zou het Rectoren College onder een vsnu-bestuur plaatsen, en dat was ook weer niet acceptabel. En zo lijkt ieder er tot op heden vrede mee te hebben dat er in Nederland een formeel samenwerkingsverband van universiteiten bestaat en daarnaast een daarvan onafhankelijk, informeel samenwerkingsverband van de rectoren van diezelfde universiteiten. Al zag een enkeling nog een andere mogelijkheid: zo schreef historicus A.E. (Dolf) Cohen, Leids rector (1972–1976), in een briefje aan de secretaris van het Rectoren College op 6 december 1984: ‘Ik zie die wwv 1984 als een overgangswet. Als er dan daarna geen kinken in de kabel komen, kan vervolgens de nieuwe vereniging [de vsnu] een aanhangsel van het Rectorencollege worden.’ Natuurlijk is de vsnu nooit een aanhangsel van het Rectoren College geworden, maar het omgekeerde gebeurde toch ook nooit. Veeleer is de geschiedenis van het Rectoren College te lezen als een voortdurende discussie over hoe de universiteiten gezamenlijk kunnen en moeten optreden en wie daarin dan het voortouw nemen: de colleges van bestuur en hun voorzitters of de *rectores magnifici*.

Het archief dat nu beschikbaar komt, kan meer licht werpen op de wijze waarop deze discussie is gevoerd:

- Hoe verhoudt zich het Rectoren College tot de andere, meer formele overlegstructuren in het hoger onderwijs?
- Wat heeft het Rectoren College bijgedragen aan de collectieve en individuele identiteit van de Nederlandse universiteiten?
- En hoe ‘Nederlands’ is eigenlijk deze cultuur van een rector die de universiteit niet alléén leidt en de cultuur van een overlegorgaan dat zonder status opereert?

Om deze vragen te beantwoorden, worden achtereenvolgens besproken: de positie van *rectores magnifici* in de Nederlandse universiteiten; de aard van hun overleg en hun steeds weer terugkerende agenda; de relatie van het Rectoren College met de overheid, de minister en het parlement; en de relatie met de vsnu en haar voorgangers.

4 Nu kortweg Vereniging van Universiteiten geheten; de afkorting vsnu is wel blijven bestaan.

De Rector Magnificus in de Nederlandse universiteit

‘In onze onbeholpen onderwijswetgeving wordt de functie van de rector magnificus niet inhoudelijk beschreven; in de WHO van 1876 en in de WVO van 1960 is het zelfs niet meer dan de titel van de voorzitter van de senaat,’ schrijft Dolf Cohen in een notitie voor het Rectoren College in 1980. Hij stelt zich vervolgens de vraag waarom de rector magnificus in de opeenvolgende wetten dan toch steeds weer gehandhaafd blijft. Vóór en na de invoering van de Wet Universitaire Bestuurshervorming (WUB) van 1970 heeft het Rectoren College deze vraag vaak op de eigen agenda gezet in een poging gezamenlijk de positie van de rector preciezer te bepalen. Dat viel blijkbaar niet mee. Pas na tien jaren ervaring met ‘WUB’s’ besturen gingen de rectoren zichzelf zien als (ook) lid van het college van bestuur. Dat dit niet eerder duidelijk was, vloeit voort uit de positie die de rector magnificus in alle eeuwen daarvóór bekleedde: die van voorzitter en representant van de senaat, de vergadering van hoogleraren. In die positie stond de rector altijd tegenover de grotere bevoegdheden van de door de overheid benoemde curatoren van de universiteit. Dat na invoering van de WUB de functie van de senaat door liefst drie gremia werd overgenomen, namelijk de universiteitsraad, het college van decanen en het college van bestuur, maakte de situatie er voor de rector nog minder duidelijk op. Cohens standpunt dat de rector naast lid van het college van bestuur en voorzitter van het college van decanen ook nog een derde, of liever een eerste functie van rector magnificus heeft, zal ook de huidige rectoren niet vreemd zijn. De tegenstelling rector-collegevoorzitter mag dan in de huidige tijd minder geprononceerd zijn, dat wil niet zeggen dat die is verdwenen. De rector ziet zich nog altijd als degene die in het college van bestuur het geluid van de wetenschap, van de docenten en zelfs van de studenten laat horen, tegenover het prozaïsche, maar niet minder noodzakelijke besturen van een universiteit. Dat ‘tegenover’ is ook in de huidige tijd soms zichtbaar, bijvoorbeeld toen een scheidend rector in 2003 met een camera in de hand zijn collega’s van de andere universiteiten de vraag stelde: ‘Wat vind jij van de voorzitter van je universiteit?’ Het filmpje dat hij tijdens een (besloten) lustrum-lunch vertoonde, liet zien dat collegiaal besturen soms ook collegiaal op de hak nemen kan zijn.

De in het buitenland gebruikelijke idee dat de rector magnificus het hoofd van de universiteit is, heeft in Nederland, een land dat gewend en gehecht is aan collegiaal besturen, nooit postgevat. Met die bewering in tegenspraak schijnt de functie van voorzitter-rector die de Universiteit Twente tijdens het rectoraat Frans van Vught (2001-2004) als eerste hanteerde en daarna de Universiteit Leiden sinds 2005 met drie opeenvolgende rectoren die ook cvb-voorzitter zijn. Maar ook in deze gevallen betreft het een collegiaal en niet een éénhoofdig bestuur van de universiteit. Wellicht was dat in Enschede minder duidelijk en is men daar na 2004 weer overgegaan op de gewone figuur van een voorzitter én een rector. Overigens vervulde aan de Universiteit Twente ook in de eerste WUB-periode de rector enige tijd de functie van voorzitter.

De zoektocht van de rectoren in de jaren 1970 naar de eigenheid van de po-

sitie van de rector magnificus in het college van bestuur is aldus nooit tot een bevredigende afsluiting gekomen. Van een wettelijke taak of zelfs een voorgeschreven portefeuilleverdeling, waarbij de rector de portefeuille onderwijs en onderzoek zou moeten krijgen, wilden de wetgever en ook vele rectoren zelf niets weten. Zij bleven liever bij het uitgangspunt van de gedeelde verantwoordelijkheid in het collegiale bestuur. Zijn enige exclusieve bevoegdheid ontleent de rector magnificus aan het voorzitterschap van het college van decanen, maar dat college heeft slechts gezag bij de toekenning van doctoraten. Daarmee geeft de rector echter wel leiding aan het overleg tussen de faculteiten en laat hij het geluid vanuit die faculteiten en vanuit de wetenschapsbeoefening weerklinken in het college van bestuur.

Bij het vaststellen van de opvolger van de wub, de wwo'84, was er opnieuw discussie over de positie van de rector magnificus. In een brief aan de voorzitter van het Rectoren College, op dat moment Ruud de Moor (Tilburg), waarschuwde de Groningse rector Eric Bleumink voor geluiden uit de vvd en pvda die de rector als lid van het college van bestuur wilden uitsluiten; de rector magnificus zou namelijk een anachronisme zijn en er was meer behoefte aan echte managers van buiten het wetenschappelijk onderwijs. Zo ver kwam het dus niet.

De vrees dat de rector magnificus niet meer zou mogen zijn dan een 'academische ceremoniemeester', werd nog in 1999 verwoord door de Rotterdamse rector Piet Akkermans. Maar in de jaren daarna werd dat sentiment niet meer gehoord. De benoeming van de rector door de kort vóór 2000 ingerichte raden van toezicht, maakte de rector juist meer tot een bestuurder van de universiteit en minder tot een drager van de ceremoniële ambtsketen en de vertegenwoordiger van een niet-bestaande senaat.⁵ Dat wordt ook weerspiegeld door de vaak langere zittingstermijnen van de rectoren; voor velen waren dat in de afgelopen vijftien jaar twee termijnen, dus acht jaren, enkelen waren zelfs nog langer rector. Tekenend voor de nieuwe positie van de rector is de benoeming van de Amsterdamse rector Paul van der Heijden – na vijf jaar rectoraat aan de Universiteit van Amsterdam – tot rector én voorzitter van de Universiteit Leiden in 2007. Dit was een transfer van een academische topmanager die een multinational niet zou misstaan. Keerzijde van de medaille was het vertrek van vurector Lex Bouter in 2013 vanwege het onderwijsbeleid van zijn college van bestuur, dat op onvoldoende steun vanuit de faculteiten kon rekenen.

Een terugkerende agenda

Bij de statutenwijziging van het Rectoren College in 1919 werd het zo mooi gezegd: 'Het is in het belang van het Hooger Onderwijs in 't algemeen en van iedere Universiteit in 't bijzonder ten zeerste gewenscht, dat tusschen de ver-

⁵ Daarmee in tegenstelling was het in 1999 gehoorde idee van een éénhoofdig universiteitsbestuur, waarbij de rectoren buiten het college van bestuur werden geplaatst. Sommige rectoren zagen daar toen wel voordelen in.

schillende Universiteiten zooveel mogelijk samenwerking besta in alle quaesties die hare gemeenschappelijke belangen raken.' Dit kan gelezen worden als het antwoord op de vraag van de Utrechtse rector, de oogheekundige H. Snellen, in 1892, geciteerd door De Jong: 'Moest tusschen Zuster-Universiteiten, in een klein land als het onze, niet meer naar eenheid en samenwerking worden gestreefd?'⁶ Met één, soms twee, soms geen vergadering per jaar werd het nut van een Rectoren College echter vaak betwijfeld. In 1912 vergeleek Hector Treub, rector van de Universiteit van Amsterdam, het Rectoren College zelfs met 'een dood geboren paard aan een boom gebonden', en in 1913 stelde hij dan ook voor het college op te heffen, 'al apprecieert hij de gezellige bijeenkomst met de collega's zeer'.⁷ In 1918 stuurden opnieuw drie leden van het Rectoren College een voorstel tot opheffing rond, maar dat leidde juist tot het voornemen de zaken nu eens goed aan te gaan pakken: in de nieuwe statuten werd het lidmaatschap (oud-rectoren én functionerende rectoren) nu duidelijk geregeld en werd bepaald dat het Rectoren College zich niet alleen tot de senaten hoefde te wenden, maar zich ook rechtstreeks tot de regering en andere autoriteiten kon richten. Kon het Rectoren College nu verder komen dan het bespreken van de brandstoffen voor de professorale studeerkamers (in 1917), werd nu werkelijk samengewerkt en leidde dat tot gezamenlijke standpunten? Het antwoord op deze vragen kan worden verkend aan de hand van de onderwerpen die altijd weer terugkeerden op de agenda van de vergaderingen: hoogleraarsbenoemingen, het onderwijs en het gedrag van de studenten, promoveren, de internationale contacten en uitwisseling, en het wetenschapsbeleid. Sommige onderwerpen waren soms een tijdlang actueel, zoals de kwaliteitszorg van het onderwijs en het visitatiestelsel, de roep om open access van wetenschappelijke publicaties, *open educational resources*, of de opkomst van de internationale *university rankings*. Onder de actualiteit, of daarboven zo men wil, waren de goede reputatie en beeldvorming van de Nederlandse universiteiten in binnen- en buitenland doelen die impliciet en soms expliciet werden nagestreefd.

Hooglerarenbeleid

Het onderwerp 'hoogleraarsbenoemingen' stond in het Rectoren College altijd in het teken van een nationale verdeling van leerstoelen en dus ook vaak van studierichtingen en daarmee de verdeling van de schaarse overheidsmiddelen. Gegeven die nationale uitgangspunten werden ook de selectieprocedures en de uitgangspunten van het instellingsbeleid (*best practices*) vaak besproken. Individuele benoemingen waren slechts een enkele keer gespreksonderwerp wanneer de gevolgde procedure of twijfels over de kwaliteit van een kandidaat in het geding waren. Een bijzonder individueel geval kon wel zijn het 'wegkopen' van een hoogleraar van een van de zusterinstellingen, maar het bespreken daar-

⁶ De Jong, *Een eeuw rectorencollege* a.w., 11.

⁷ Citaten inventaris Nationaal Archief, pp. 18 en 19.

van hulp meestal toch maar weinig.

In de jaren 1950 en begin 1960 woonde mr. H.J. Woltjer, directeur-generaal Onderwijs en Wetenschappen van het ministerie (later hoogleraar aan de Universiteit Twente), alle vergaderingen van het Rectoren College bij. Hij was meer dan een waarnemer vanuit het ministerie; de wijze waarop hij onderwerpen in de vergaderingen inleidde, duidde erop dat hij de stem van het departement in het Rectoren College was. In de vergadering van 18 februari 1961 zette hij de kaders uiteen waarbinnen de rectoren het hooglerarenbeleid konden bespreken:

Meer betekenis [dan aan de financiële randvoorwaarden] hecht ik aan het permanent tekort aan gekwalificeerde wetenschappelijke krachten op alle mogelijke gebieden van de wetenschap. Daarom kan men niet ieder volledig de vrije hand laten naar eigen goeddunken krachten aan te trekken, gesteld dat genoeg gelden beschikbaar zijn, want daarmee benadeelt men, op langere afstand gezien, zowel de anderen als zichzelf. Het leidt tot versnippering van krachten of tot het aanstellen van figuren, die niet meer tot de allerbesten op hun gebied kunnen worden gerekend.

In een tijd zonder macrodoelmatigheidsprocedures, zonder accreditatie, zonder separate onderzoeksbekostiging, laat staan onderzoeksprioriteiten, was het hooglerarenbeleid het enige middel om al deze ‘moderne’ zaken te regelen. Woltjer behandelde uitvoerig de vraag of zijn eis van afstemming, gesteld door de overheid, niet leidde tot aantasting van de autonomie van de universiteiten en dirigisme. In wezen beantwoordde hij de vraag bevestigend, maar hij verzekerde de rectoren dat zij toch niet over iedere leerstoel eerst interuniversitair hoefden te overleggen. Maar langs de weg van het raadplegen van de zusterfaculteiten bij iedere voorgenomen hooglerarsbenoeming, een procedure bedoeld als garantie vooraf voor de landelijke erkenning van de voorgestelde kandidaat, kwamen bij onenigheid tussen die faculteiten landelijke verdelingsvragen toch bij het departement terecht. Duidelijk was dat Woltjers samenwerkingsideaal een voorbode was van wat in latere jaren ‘taakverdeling en concentratie’, ‘zwaartepunten’, ‘macrodoelmatigheid’ en ‘focus en massa’ ging heten. Hij zag dan wel niets in van boven opgelegde richtlijnen, maar dit zou toch steeds weer de belangrijkste opdracht aan de universiteiten blijven.

Het Rectoren College was echter niet het orgaan om deze vrijwillige afstemming vorm te geven. Het beperkte zich meer tot bespreking van de kwaliteitsbewaking bij benoemingen van hoogleraren. Of tot de vraag: Wie mag zich eigenlijk hoogleraar noemen? In 1963 kwam de jurist Luikring al tot de conclusie dat ieder zich mag sieren met de titel professor, ook al schreef hij aan het Rectoren College ‘formeel bestaat er geen prof. mr. C.P.M. Romme’. Geluiden om de titel wettelijk te beschermen, verstomden echter altijd weer snel. Belangrijker waren goede afspraken over wie het *ius promovendi* bezat, waarbij in het Rectoren College meestal de twijfelgevallen ter discussie stonden: lectoren of universitaire hoofddocenten, emeriti, bijzonder hoogleraren, docenten met een buitenlandse hoogleraarstitel en dergelijken. Een notitie uit 1968 die

de mogelijkheid besprak om ook de lector het *ius promovendi* te verlenen, kon in het Rectoren College van 2012 opnieuw worden geagendeerd (waarbij de ‘lector’ werd vervangen door ‘associate professor’) met dezelfde conclusie tot gevolg: het *ius promovendi* is voorbehouden aan de hoogleraren. Dat later (in 1979) alle lectoren de rang en titel van hoogleraar kregen, had voor dat principe geen gevolg.

Ook de figuur van de bijzonder hoogleraar was veelvuldig onderwerp van gesprek. Rectoren voelen een zekere machteloosheid bij de behandeling van deze groep hoogleraren, die niet in dienst zijn van de universiteit maar zijn toegelaten tot de universiteit op voordracht van een rechtspersoon die de bijzondere leerstoel heeft ingesteld. In 1956 en tien jaar later opnieuw constateerde het Rectoren College een lacune in de wet waardoor een stichting in staat was zonder toestemming van curatoren of senaat – dus van de rector – een hoogleraar te benoemen. Voor de latere colleges van bestuur is dat probleem formeel wel opgelost – zijn toestemming is dan wel degelijk vereist – maar het feitelijk tegenhouden van een benoemingsvoorstel vanuit de rechtspersoon blijft toch lastig. In het Rectoren College werden soms ook vragen gesteld bij de benoeming van personen die wel een hoog maatschappelijk aanzien hadden, maar wetenschappelijk weinig sporen hadden verdiend.

Tot midden jaren 1960 bleef de procedure voor het benoemen van hoogleraren toch wat mistig. Op het Leidse voorstel om voortaan advertenties voor sollicitanten te plaatsen, vroeg Utrechtse rector Alexander Hulst zich echter af ‘of het ambt van hoogleraar niet een ambt is waarvoor men geroepen moet worden en waarnaar men niet solliciteert’. Dat bleek toch slechts een nagalm uit het verleden. Selectie en werving van hoogleraren kregen steeds meer het karakter dat bij andere topfuncties in de samenleving gebruikelijk is; de salarisschalen werden nu inderdaad vergeleken met die in de industrie en de rechterlijke macht. De oproep van de Leidse rector Willem Goslings in 1972 dat bij benoemingen het aantal publicaties minder zwaar moest wegen dan de wetenschappelijke kwaliteiten, doet zelfs heel modern aan.

Een scharnierpunt in de modernisering van de structuur van het wetenschappelijk corps vormde de Werkgroep Topstructuur onder voorzitterschap van de al genoemde rector Cohen in 1976. Die Werkgroep werd al voorafgegaan door een Commissie-Van Os en een Stuurgroep-Van Trier. Hierbij ging het bijvoorbeeld over de omvang van het hoogleraren/lectorencorps, maar deze nader bepalen op maximaal 20 procent, zoals sommigen wilden, ging de meesten te ver. De uitlating van staatssecretaris Ger Klein waarbij hij het docentenbestand vergeleek met het Mexicaanse leger dat te veel generaals en te weinig kolonels bevat, miskende het eigen karakter van het wetenschappelijk onderwijs, meende Cohen. Zijn commissie nam onder de loep: criteria voor aanstelling en bevordering; het wervend vermogen van de universiteiten; de pensioenopbouw nu 65 jaar de nieuwe leeftijdsgrens zou worden; en de vraag hoe met disfunctioneren om te gaan. Uit die tijd dateert een uitspraak van een bedreigde hoogleraar: ‘Ik kan niet ontslagen worden, want ik ben benoemd door de Koningin.’ De term ‘kroondocent’ werd sindsdien niet vaak meer gebruikt;

benoemingen werden een zaak van de universiteit zelf. In 1977 sprak het Rectoren College over een aanwezigheidsplicht voor hoogleraren, maar zij zagen dit toch niet als een groot probleem, al had uva-rector Pieter de Meijer midden jaren 1990 wel veel last van de media-aandacht voor ‘spookprofessor’ socioloog Derek Phillips.

In 2011 besteedde het Rectoren College ruim aandacht aan de dilemma’s van het hooglerarenbeleid van dat moment. De inventarisatie daarvan door vu-rector Lex Bouter zal herkenbaar zijn voor alle rectoren uit eerdere decennia: de zoektocht naar schaarse toptalenten in de eigen (internationale) netwerken tegenover de eis van open werving; het raadplegen van de zusterfaculteiten – wat lang niet altijd gebeurt – en de geringe kwaliteit van de adviezen die deze geven; de geringe mogelijkheden om de prestaties van hoogleraren – eenmaal aangesteld – bij te sturen; en het *ius promovendi* van hoogleraren die promovendi ondermaats begeleiden.

Relatief nieuw – de laatste tien jaar – is de bespreking van het weliswaar stijgende maar nog altijd geringe percentage vrouwelijke hoogleraren. Sinds 2005 is het bestuur van het Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren jaarlijks te gast in het Rectoren College om de mogelijkheden van meer vrouwen op leerstoelen te bespreken.

Studenten- en onderwijsbeleid

In het Rectoren College van november 1968 werd een memorandum van mevrouw J. Koch, die jarenlang de (buitenland-)secretaris van het Rectoren College was, over de studentenprotesten in Nederland besproken. Het Maagdenhuis moest nog bezet worden, maar dat de rectoren het hoofd moesten bieden aan een hevig gistende studentenbevolking, was wel duidelijk. In Utrecht was een rookbom gegooid bij de rectoraatoverdracht, in Nijmegen ontvoerde een groep studenten Kamerlid ‘Boer’ Koekoek, in Tilburg waren ernstige verstoringen – de ‘Internationale’ zingen bij de rectoraatoverdracht – en in Amsterdam schreef student Tom de Greef in *Demokrater* naar aanleiding van een rumoerige rectoraatoverdracht: ‘En aangezien ook iedereen weet dat zo’n rector uitsluitend namens zichzelf staat te leuteren, hoeft een discussie naar aanleiding van zo’n praatje ook niet relevant te zijn in een bestaande informele structuur.’ Dit was een enigszins raadselachtige uitspraak, maar wel tekenend voor de sfeer bij de start van het academisch jaar 1968-1969. Koch schreef dat de eisen van de studenten nu veel serieuzer werden opgenomen dan een half jaar eerder. Maar zij bleef optimistisch: de Hollandse geschiedenis liet zien dat revoluties elders hier slechts tot rimpelingen in de vijver van ons dagelijks leven leidden. Dat halve jaar eerder werd opmerkelijk genoeg in het Rectoren College de nota-Arriëns besproken over het academisch tuchtrecht. Blijkbaar vroegen de rectoren en de overheid zich af of dat oude recht van de universiteit – dus van de rector en zijn tuchtrechtcommissie – om misstappen van studenten ‘af te doen’, waardoor wettelijk geen strafvervolging meer mogelijk was,

nog ingezet kon of moest worden. De studenten, verenigd in de Nederlandse Studenten Raad die was ‘overgenomen’ door de radicale Studenten Vakbeweging, hadden al aangegeven daar geen prijs meer op te stellen, ook al konden zij daarmee uit handen van de politie blijven. Rectoren zelf zagen er ook weinig in: in de afgelopen jaren was nog maar sporadisch gebruikgemaakt van het tuchtrecht. In Amsterdam deed de rector ‘voor zover bekend’ gevallen af met een stevig gesprek. En in Eindhoven ging het zelfs omgekeerd; daar had de politie de opdracht alle strafrechtelijke gevallen van studenten aan de rector te melden. Wat die er dan nog mee moest, zegt het verslag niet.

In de twintig jaren vóór 1968 was het gedrag van de studenten vaak onderwerp van bespreking in het Rectoren College geweest, maar voornamelijk als zich de ‘gebruikelijke ongeregeldeheden’ in de groentijd voordeden. In 1948 meldden de beide Amsterdamse rectoren dat de medische controles van de feuten weliswaar de ernstigste mishandelingen tegengingen, maar de straatgevechten tussen studenten van de gemeentelijke universiteit en de Vrije Universiteit hadden zo’n slechte indruk op de politiek gemaakt, dat de rectoren zich genoodzaakt hadden gezien deze jaarlijks terugkerende gevechten voortaan te verbieden. De nationale studentenroeiwedstrijd Varsity was bijna jaarlijks onderwerp van afkeurende bespreking vanwege de traditionele vernielingen en het drankmisbruik. In 1958 en 1959 ging het Rectoren College zelfs zo ver de bestaansreden van de studentenverenigingen in twijfel te trekken, waarbij in ieder geval het ontgroenen voor een verbod in aanmerking kwam. Zo ver kwam het nooit, al moest in 1962 schrijver Godfried Bomans de studenten te hulp komen met een humoristische verdediging van de ontgroeningsrituelen. Wel stipuleerden de rectoren toen herhaaldelijk dat het slaan van feuten radicaal moest worden verboden.

Serieuzer waren de besprekingen over de vraag hoe de studenten met ijver aan de studie te houden. Of, hoe de toegang tot de studie te beperken tot de studenten met de juiste talenten. De Delftse rector rekende in 1951 voor dat aan zijn Technische Hogeschool tweeduizend studenten te veel studeerden: in 1948 werden duizend eerstejaars ingeschreven, van hen verdwenen er 150 in de eerste twee jaar en hadden er toen – in 1951 – driehonderd geen enkel resultaat behaald. Dus van die duizend hoorden er 450 niet aan de TH thuis. Hij stelde voor bij wet te regelen studenten die de propedeuse niet halen, weg te mogen sturen, maar andere rectoren waren juist bang voor een overloop van tweehonderd niet-geschikte studenten naar hun universiteit.

In 1958 was hoogleraar E.W. Hofstee te gast in het Rectoren College om studievoortgangproblemen te bespreken. De voorzitter van het Rectoren College, Samuel de Jongh uit Leiden, vatte samen: ‘In het algemeen kan worden geconstateerd dat de jeugd verandert. [De universiteit] heeft te rekenen met het verschijnsel der retardatie: de jongeren zijn minder snel volwassen dan vroeger.’ Dat werd dan afgeleid uit het geringere tempo waarin de examens werden afgelegd. In dit verband moesten de studentenverenigingen juist helpen de studenten volwassen te maken.

Vanaf 1965 was er een toename van wat ‘studentenmanifestaties’ werden ge-

noemd. Het ging toen vooral om solidariteitsacties met Spaanse en Portugese studenten die tegen de totalitaire regimes in hun land protesteerden. Onderdeel van de acties was het stilleggen van colleges om een communiqué voor te lezen. Het ministerie van Onderwijs verzocht het Rectoren College daar collectief een corrigerend standpunt over in te nemen en dit aan de Nederlandse Studenten Raad per brief te melden. De rectoren vonden dat geen goed idee, ieder moest zelf een houding en eventuele maatregelen kunnen bepalen. Wel startte het Rectoren College gesprekken met de Nederlandse Studenten Raad om gezamenlijk een conferentie te beleggen. Die kwam er pas in januari 1967, in Delft, de Technische Hogeschool betaalde. Intussen was onzekerheid troef en kwamen het ‘provo-probleem’ of de ‘provo-mentaliteit onder studenten’ in bijna elk Rectoren College ter sprake. Het Rectoren College bleef uiterst genuanceerd – ‘er zijn ook studenten met goede studieresultaten bij betrokken’ – en voorzichtig – ‘men zal veel door de vingers moeten zien’. Het Rectoren College stuurde een brief aan de minister om verslag van deze uitkomsten te doen. Begin 1969 werd ingezien dat een meer actieve houding nodig was; een nota over medezeggenschap van de studenten werd besproken met het doel bewust een houding te bepalen. Medezeggenschap werd nu noodzakelijk genoemd. Na de Maagdenhuisbezetting in mei 1969 ging het Rectoren College over tot het diepgaand bespreken van alle mogelijke varianten om studenten bij het bestuur van de universiteit te betrekken. Maar tot een gezamenlijk geluid van het Rectoren College, bijvoorbeeld op basis van de nota van de Groningse rector Jan Sniijders, kon het niet komen. De vergadering suggereerde Sniijders zijn nota onder eigen naam in het tijdschrift *Universiteit en Hogeschool* te publiceren, maar ‘bij deze publicatie ware niet te vermelden dat deze nota in eerste instantie werd geschreven ter discussie in het Rectoren College en ware overigens ook het Rectoren College niet te noemen’. Dus het werd aan de politiek, minister G.H. Veringa, overgelaten om tot de door iedereen verguisde Wet Universitaire Bestuurshervorming te komen.

In de decennia daarna daalde het stof over de positie van de studenten in het universiteitsbestuur en kon het Rectoren College zich bepalen tot de inhoud en structuur van de wetenschappelijke opleidingen. De nota *Idealen van Wetenschappelijk Onderwijs* uit 1992 was vooral een abstracte leidraad, bedoeld om het oprukkende hoger beroepsonderwijs zijn eigen plaats te wijzen en het binaire stelsel overeind te houden. Maar de roep om een titel voor afgestudeerden in het hbo, een bachelorgraad, was sterk. Rectoren waren de laatsten om mee te gaan met de invoering van de bachelor-masterstructuur. In een gezamenlijke verklaring van januari 2001 erkenden zij de noodzaak mee te gaan met de ontwikkeling in Europa (de Bologna-verklaring), al probeerden zij er nog een tweejarige masteropleiding (3+2-model) uit te slepen. Dat lukte toen en ook daarna niet. Studenten liepen blijkbaar ook niet warm voor een verlenging van hun vierjarige opleidingen. In januari 2008 maakten de rectoren de balans op tijdens een conferentie over de profilering van de bacheloropleidingen. Daar bleken tot dan omstreden ontwikkelingen – het bachelordiploma als uitstroomniveau en de selectieve toegang tot de masteropleidingen (de ‘harde

knip’) – langzaam maar zeker werkelijkheid te worden. Tegen beide ontwikkelingen hadden rectoren zich steeds verzet, maar nu pasten ze in het ook door de rectoren geaccepteerde streven naar sneller studeren door elke student eerder in de richting te sturen die het beste bij hem past. Toen waren er geen aanwijzingen dat zij hiermee ook de weerstand oproepen tegen het rendementsdenken dat in 2015 tot de protesten aan de Universiteit van Amsterdam en elders in het land en zelfs tot een moderne Maagdenhuisbezetting leidde.

Promotiebeleid

Promoveren, het promotieonderzoek, de dissertatie, de promotieplechtigheid, dat waren en zijn echt de zaken voor het Rectoren College. Deze onderwerpen stonden dan ook vaak op de agenda, in de jaren 2000 zelfs als vast terugkerend agendapunt. In de kern is dat proces steeds hetzelfde gebleven: de promovendus bereidt onder toezicht en begeleiding van zijn promotor een proefschrift voor, beiden leggen dat voor aan de senaat, later aan het college van decanen, en de eerste verdedigt zijn dissertatie in het openbaar voor een panel van opponenten/hoogleraren dat onder leiding van de rector staat. Nu er tegenwoordig zo veel vaker wordt gepromoveerd, laat de rector zich meestal vervangen door een decaan of andere hoogleraar. Die wordt dan toch nog steeds aangesproken met ‘meneer de rector’.

Tot begin jaren 1960 werden vooral praktische zaken rond de promoties in het Rectoren College besproken, zoals de vergoedingen voor de drukkosten, het uitwisselen van dissertaties tussen universiteiten, of de gepaste kleding bij de plechtigheid. Uit de bespreking in 1962 blijkt dat copromotoren en ‘medelezers’ toen nog zeldzame verschijningen waren. Van een promotiecommissie of leescommissie, zoals tegenwoordig, lijkt helemaal geen sprake. De Eindhovense rector Kees Posthumus schreef in 1968, inmiddels als regeringscommissaris voor het hoger onderwijs, een nota voor het Rectoren College *Discussiepunten over de promotie*. Hij constateerde dat de eisen aan hoedanigheid en omvang van het promotieonderzoek soms zo hoog werden gesteld dat van een ‘levenswerk’ kon worden gesproken. Hij stelde de traditie van de stellingen bij het proefschrift en de arbitraire criteria voor het iudicium ‘cum laude’ ter discussie. De stellingen waren als verplichting sinds de jaren 1980 vervallen, maar als traditie nog springlevend en de criteria voor een ‘cum laude’ zijn ook recent nog besproken in het Rectoren College. Dat laatste zoals te verwachten zonder een duidelijker uitkomst dan dat ‘met lof’ spaarzaam gestrooid moet worden. Posthumus had wel succes met de voorstellen om ook promoveren op eerder gepubliceerde artikelen mogelijk te maken – wat de bèta’s toch al deden – en het afschaffen van de verplichting tot het drukken van de dissertatie. Zijn idee dat het promotieonderzoek ook in drie jaar afgerond moest kunnen worden, is vaak herhaald, maar even vaak weerlegd door de praktijk. De vrees dat de dissertaties in Nederland zouden afglijden naar het lage niveau dat wordt toegeschreven aan de *theses* in Angelsaksische landen, speelde hierbij een rol. Het geperci-

pieerde hoge niveau van de proefschriften in Nederland heeft hier in ieder geval nooit tot de behoefte aan een *habilitatie* geleid, zoals in Duitsland en een aantal andere Europese landen een tweede, hoger niveau van promoveren heet. Wel is vaker geopperd een graad tussen die van doctorandus/master en doctor in te voeren. Zo ontstond de tweejarige ontwerpersopleiding aan de technische universiteiten, maar die leidde niet tot een erkende titel.⁸ Dat was wel het doel van de poging in 2005 om te komen tot een ‘professional doctorate’ voor die kortere technische, en anderszins praktijkgerichte, wetenschappelijke opleidingen. Dat moest ook het antwoord van de universiteiten zijn op de *academic drift* van de hbo-instellingen. Hierin ging de hogeschool Fontys in 2005 het verst, door met de Britse Roehampton University een verband aan te gaan waardoor Fontys-docenten onder leiding van een Fontys-lector als promotor de graad van doctor konden behalen. De toenmalige voorzitter van het Rectoren College, de Delftse rector Jacob Fokkema, kreeg van het Rectoren College de missie mee Fontys-bestuurder Jan Houben duidelijk te maken dat alleen promoties van zijn docenten in samenwerking met Nederlandse universiteiten acceptabel waren. En dat als Fontys op deze weg verder ging, alle samenwerking met Nederlandse universiteiten zou worden beëindigd. Zo ging Fontys om, maar zo gingen ook de universiteiten om door het *professional doctorate* in te voeren. In de praktijk is van dat laatste echter nooit veel meer vernomen, anders dan dat nu de al langer bestaande tweejarige ontwerpersopleidingen aan de Technische Universiteiten zich met de titel PDEng mochten tooien.

In november 2003 constateerden de voorzitter en secretaris van het Rectoren College dat het formuleren van standpunten en het nemen van beslissingen over promotieaangelegenheden inefficiënt gebeurde. Steeds weer kwamen dezelfde vragen ter tafel en er ontbrak een goede registratie van het geldend beleid (‘jurisprudentie’). Zij stelden daarom voor een lijst van onderwerpen (‘veel gestelde vragen’) op te stellen, en zo werd tien jaar lang in veel van de vergaderingen het promotiebeleid besproken aan de hand van deze lijst. Daarna gebeurde dit nog één- of tweemaal per jaar, omdat de regels nu veel minder ter discussie staan. Met deze lijst is veel gelijkgetrokken tussen de universiteiten. Zo wordt met nadruk bevestigd dat het uitoefenen van het *ius promovendi* slechts mogelijk is indien het college voor promoties de betreffende hoogleraar als promotor heeft aangewezen. Ook werd bepaald dat bij elke promotie in ieder geval een hoogleraar van de eigen universiteit promotor dient te zijn – eventueel naast een hoogleraar van elders of een hoogleraar met een buitenlandse titel – waaronder emeriti of eervol ontslagen hoogleraren tot vijf jaar na hun vertrek. Toen er vraag ontstond naar het postuum uitreiken van een doctorsbul, is ook deze mogelijkheid in het Rectoren College voor alle universiteiten op gelijke wijze afgesproken. Een van de laatste toevoegingen aan de lijst is het verbod als promotor van verwanten of levenspartners op te treden. De idee dat het uitoefenen van het *ius promovendi* een verleend recht is (door het college voor pro-

8 Aanvulling van Pieter Schenk, rector TU Delft 1989-1993: deze ontwerpersopleidingen ontstonden eind jaren 1980 vooral om de beroepserkenning van Nederlandse ingenieurs in het buitenland te faciliteren.

moties) en niet door de hoogleraar kan worden opgeëist, is bij enkelen nog onvoldoende doorgedrongen.

In 2004 publiceerden de universiteiten het rapport *Hora Est!*, waarin zij het promotiestelsel in Nederland analyseerden. Het doel was de kwaliteit en kwantiteit van de promoties in Nederland te verbeteren. De promotie als opleidings-traject werd toen op de voorgrond gesteld en de rol van *graduate schools* en onderzoeksscholen werd toen benadrukt tegenover de traditionele rol van de promotor. In 2013, bij een door de rectoren georganiseerde conferentie ‘Promoveren en Promotietrajecten’, bleken de oude problemen echter niet weggenomen, waaronder de te grote uitval van promovendi en de te hoge leeftijd waarop werd gepromoveerd. Andere ontwikkelingen vroegen toen ook om aandacht: de sterk toegenomen internationale samenwerking in het (promotie-)onderzoek en de buitenlandse toestroom van promovendi met verschillende achtergronden en verwachtingen; de verbreding van de competenties die van gepromoveerden werden verwacht, ook of juist voor een carrière buiten de wetenschap, en de ontwikkeling van tweejarige onderzoeksmasters en van graduate schools voor masters én promovendi. Door problemen met schendingen van de integriteit van het wetenschappelijk onderzoek in deze tijd, in enkele gevallen ook met proefschriften, kreeg de kwaliteitsbewaking van de promoties en promotietrajecten extra aandacht. Het maken van landelijke afspraken naar aanleiding van deze conferentie ging de rectoren echter ook ditmaal te ver; het promotiebeleid is een zaak voor de universiteit zelf, niet voor nationaal beleid.

Internationale contacten

Internationale contacten en organisaties werden tot begin jaren 1990 als vast agendapunt besproken. Het Rectoren College beschouwde zich als de Nederlandse vertegenwoordiging in de Europese Universiteiten Conferentie (jaren 1950), de universitaire samenwerking in de Raad van Europa, de Europese Rectoren Conferentie (CRE) en later de European University Association. Een van de rectoren – niet noodzakelijk de voorzitter van het Rectoren College – was de aangewezen vertegenwoordiger van Nederland bij deze conferenties, maar ook andere rectoren reisden tegelijk af naar die bijeenkomsten. In het Rectoren College rapporteerden zij over hun ervaringen en opgedane kennis van de internationale ontwikkelingen. Ook werden uitnodigingen van jubilerende universiteiten in Europa en elders in de wereld afgestemd in het Rectoren College. Dit alles vloeide voort uit de formele positie van de rector, die wettelijk was aangewezen als de vertegenwoordiger van zijn universiteit in het buitenland. Al in 1960 werd soms hardop getwijfeld aan het nut van al die internationale contacten. Vooral de International Association of Universities moest het ontgelden: ‘er wordt wel erg veel gereisd en vertegenwoordigd.’ De vraag was of er wel drie Nederlandse rectoren moesten afreizen naar Mexico-Stad, maar het Rectoren College besliste dat dit toch niet te veel was, omdat geen van

de reizigers zijn plan wilde opgeven. En zo konden deze drie zich laten bijpraten over het plan van de rector van de Universiteit van Mexico om hoogleraren colleges te laten geven met gebruikmaking van radar(!) en deze vanuit vliegtuigen uit te laten zenden. Een ander plan, de oprichting van een Europese Universiteit, haalde het ook niet. Later, in 1990, kwam dat weer terug als een plan voor een *Université de l'Europe*, dat een prestigieus kader moest zijn voor een netwerk van excellente wetenschappers. Het Rectoren College zou daarvoor dienen als 'Antenne Nationale des Pays-Bas'. De besluitvorming in het Rectoren College duurde lang, keer op keer lag in het Rectoren College de vraag voor of elke universiteit haar beste hoogleraren daarvoor al had aangemeld, maar omdat niemand dat deed, werd in 1993 in arren moede besloten dat Nederland niet meedeed. Het paste toen blijkbaar niet bij de universitaire cultuur in Nederland om in eigen huis 'toptalenten' aan te wijzen.

In 1959 was de European Universities Conference opgericht, in 1964 werd dat de Conférence des Recteurs Européens. Nog in 1966 zocht het Rectoren College naar het doel van deze Europese bundeling van krachten: moesten nu allerlei problemen in internationale overeenstemming – met resoluties – worden aangepakt, of ging het om de internationale uitwisseling van ervaringen? Tot dat laatste werd besloten.

De jaren 1960 en 1970 werden gekenmerkt door bespreking van de problemen van universiteiten en de wetenschap in ondemocratisch geleide landen als Griekenland en de landen achter het IJzeren Gordijn. De bespreking in het Rectoren College was ook een gevolg van de frequente agendering van dergelijke politieke onderwerpen in de universiteitsraden. Pogingen door het Rectoren College – namens alle senaten – verklaringen te laten uitbrengen over internationale misstanden, strandden altijd; dat moest elke universiteit maar zelf beslissen. Vergelijkbare discussies speelden later toen universiteiten, hoogleraren en studenten in problemen kwamen door het uiteenvallen van Joegoslavië; de uitkomst was dezelfde, als Rectoren College werd niet gereageerd.

Zolang de curatoren hun hoofdtaak buiten de universiteit hadden, was het logisch dat zij geen belangstelling hadden voor buitenlandse betrekkingen namens hun universiteit. Toen in 1986 de rector ook wettelijk niet meer de vertegenwoordiger van zijn universiteit naar buiten was, maar het gehele college van bestuur, sprak de voorzitter van de Algemene Presidenten Vergadering (APV) nog met de voorzitter van het Rectoren College af om alles bij het oude te laten.⁹ Dus ging het Rectoren College nijver verder met het bespreken van internationale ontwikkelingen en conferenties. Begin jaren 1990 werd de afspraak van vier jaar eerder echter verlaten, en stelde de VSNU zich nadrukkelijk op als de Nederlandse vertegenwoordiger van de universiteiten in de Conférence des Recteurs Européens en haar opvolger de European University Association. In 1993 werd de secretariële ondersteuning van het Rectoren College door de VSNU beëindigd; tot dan hadden de vele internationale contacten van het Rectoren College een groot beroep op de secretariële capaciteit gedaan. Toen in mei

9 De APV was ontstaan als tegenhanger van het Rectoren College voor de cvb-voorzitters die elkaar ook graag regelmatig in een meer informele setting wilden spreken.

2001 na acht jaar het secretariaat weer terugkeerde bij de vsnu, kwam een einde aan de verwarring over de vraag of de European University Association zich voor de Nederlandse deelname nu tot het Rectoren College of de vsnu moest wenden. Nog een tijd lang bleef ‘internationalisering’ een vast agendapunt van het Rectoren College, maar dat werd toch minder een zaak voor het collectief en steeds meer voor de internationale deelverzamelingen, zoals de League of European Research Universities.

Vermelding verdient het contact met de zusteruniversiteiten in Vlaanderen, waar tot op heden de rector het hoogste gezag in de universiteit vertegenwoordigt, nota bene een rector die wordt gekozen door de academische gemeenschap. Met grote tussenpozen, gemiddeld meer dan tien jaar, organiseerde het Rectoren College een gezamenlijke meeting met de Vlaamse rectoren, waarbij de agenda zich meestal beperkte tot de mobiliteit van hoogleraren en studenten en het wederzijds erkennen van diploma’s. Dan werd wel steeds de wens tot een meer structurele samenwerking geuit, maar de drang daartoe was nooit groot genoeg om dat ook te realiseren.¹⁰

Wetenschapsbeleid

Tot aan de Tweede Wereldoorlog was het wetenschapsbeleid aan de universiteiten vrijwel synoniem aan het aanstellingsbeleid van hoogleraren met een goede wetenschappelijke reputatie. Zo keek aanvankelijk het Rectoren College ook aan tegen de middelen voor onderzoek die de Nederlandse overheid ging verdelen via, eerst, de Stichting Fundamenteel Onderzoek der Materie en vanaf 1950 de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek zwo (nu nwo). Bij het startcongres voor zwo op 22 november 1947 waren de rectoren overwegend positief, maar toen minister van Onderwijs J.J. Gielen begin 1948 in dit verband zei dat ‘de universiteit slechts secundair voor wetenschapsbeoefening dient’, schreven zij een vlammende protestbrief. Nu zagen de rectoren plotseling de dreiging van een machtige nationale organisatie die het wetenschapsbeleid in hun instellingen ging bepalen. Maar wat hadden zij daartegenover te stellen? Niet veel meer dan de onderzoekskeuzen die faculteiten en hoogleraren zelf maakten. Toen in 1957 zwo eenmaal goed op streek was, meende de Delftse rector Oene Bottema dat ‘zwo is ontstaan, omdat de instellingen van hoger onderwijs niet op haar tellen hebben gepast’. Hij zei dit bij de gelegenheid dat de Leidse rector Jan Nicolaas Bakhuizen van den Brink het Rectoren College een *tour d’horizon* van het wetenschapsbeleid presenteerde. Deze kon zich niet voorstellen dat het woord ‘wetenschapsbeleid’ al lang bestond.

¹⁰ In 1966 stelde de Universiteit Gent voor een vereniging van universiteiten in het Nederlands taalgebied op te richten. Het Rectoren College zag wel problemen met de positie van Zuid-Afrika en Suriname, maar besloot de voorzitter met de Gentse rector te laten gaan praten. Er kwam niets uit.

De gehele gedachte-inhoud is nieuw en heeft te maken met overheidsbemoeiing, die ver zou kunnen strekken, met overheidsplicht, waaraan hoge eisen worden gesteld door belanghebbenden, met planning en met de grote en zich nog voortdurend ontwikkelende plaats van de wetenschap in dezelfde moderne maatschappij, waarvan ook de universiteiten en hogescholen deel uitmaken.¹¹

Bakhuizen van den Brink onderzocht nauwgezet hoe de uit de napoleontische tijd stammende Koninklijke Akademie van Wetenschappen (KNAW) en nu ook ZWO samen de doelen van de regering dienden en wat dit betekende voor de universiteiten. De vrijheid van de Akademie om haar eigen keuzen in het onderzoek te maken, achtte hij een groot goed, maar de KNAW kreeg met haar 'raden' voor bepaalde gebieden een grote invloed op de keuzen die de hoogleraren van de universiteiten maakten. ZWO had zelfs wettelijk de taak gekregen namens de regering het wetenschappelijk onderzoek te coördineren, en daar zag Bakhuizen van den Brink het al meteen misgaan voor de 'A-gebieden', dus de geesteswetenschappen. Na de introspectie van het eigen wetenschapsbeleid wist het Rectoren College echter niet meer te concluderen dan: 'Onderzocht zal worden in hoeverre het interfacultair overleg zal kunnen bijdragen tot de bepaling van een gecoördineerd wetenschapsbeleid.' En zo werd in 1957 het krachtenveld duidelijk waarbinnen het Nederlandse wetenschapsbeleid sindsdien wordt bepaald: de duw- en trekkrachten tussen regering, NWO, KNAW en de universiteiten. Hierbij zijn de laatstgenoemde de olifant die door de eerste drie aan een lijntje langs de weg van de wetenschap wordt geleid. Bakhuizen van den Brink accepteerde die afhankelijkheid en concludeert dat de universiteiten moeten ingaan op de vraag van regeringszijde naar een wetenschapsbeleid. Maar hij stipuleerde hierbij wel: 'De wijze, waarop de wetenschappen op de gestelde vraag moeten ingaan, moet zo zijn, dat de overheid de voorlichting die zij ontvangt, ook werkelijk kan aanvaarden en als geldig uitgangspunt voor haar algemeen beleid en haar financieringspolitiek kan hanteren.' Dit is te lezen als een opdracht aan de universiteiten en hun wetenschappers om op inzichtelijke wijze verantwoording af te leggen over de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek en hun toekomstplannen. Elke rector had hem kunnen stellen, maar het was rector Bernard Schendstok (Rotterdam) die de hamvraag stelde in hoeverre een wetenschapsbeleid van de overheid met eerbiediging van een zekere universitaire zelfstandigheid mogelijk is.

Telkens wanneer de relatieve zelfstandigheid van de universiteiten in het geding leek, door wetgeving of financiële maatregelen, trachtte het Rectoren College in een direct gesprek met minister, staatssecretaris, directeur-generaal bij te sturen in de richting van autonomie. Zo waren bij het college te gast de bewindslieden J. Cals, I.A. Diepenhorst, G.H. Veringa, Ton van Trier, Wim Deetman, Jo Ritzen, Loek Hermans, Mark Rutte en Ronald Plasterk. Dergelijke gesprek-

¹¹ Waar vóór de jaren 1980 gesproken wordt van 'hogescholen', zijn steeds bedoeld de technische hogescholen en de landbouwhogeschool die later 'universiteit' gingen heten. Ook werd in 1973 de Nederlandse Economische Hogeschool de Erasmus Universiteit en vanaf 1986 heette ook de Katholieke Hogeschool Tilburg een universiteit.

ken over het wetenschapsbeleid van dat moment vertonen een grote gelijkennis. Bij zijn bezoek aan het Rectoren College in 1975 sprak Egbert van Spiegel, directeur-generaal Wetenschapsbeleid, deze stereotiepe argumenten uit:

1. De universiteiten tonen een weinig open en vernieuwende houding ten aanzien van de noden van de maatschappij.
2. Thans wordt 1 miljard gulden aan onderzoeksmiddelen niet in kaart gebracht, en dat is maatschappelijk niet verantwoord.

Het voert hier te ver te laten zien hoe de discussie over de hoogte en verdeling van de schaarse onderzoeksmiddelen tussen overheid en universiteiten steeds hetzelfde, maar in steeds weer andere contexten van voorgenomen maatregelen werd gevoerd. Vermeldenswaard is zeker het systeem van ‘voorwaardelijke financiering’ dat werd geïntroduceerd in de *Beleidsnota Universitair Onderzoek 1980* van minister A. Pais. Met dit systeem werd voor het eerst het universitair onderzoek geordend in ‘programma’s’ die werden gepubliceerd en beoordeeld. Dit was het begin van een lange reeks van publieke verantwoording en beoordeling van het universitaire onderzoek die tot heden doorloopt, nu onder de noemer van het ‘Standard Evaluation Protocol’. Deze verantwoording van de bestede middelen en van de wetenschappelijke en de maatschappelijke relevantie van het onderzoek heeft er volgens velen zeker toe bijgedragen dat het Nederlandse universitaire onderzoek internationaal hoog staat aangeschreven. Toch heeft ook dit systeem de politieke roep om meer verantwoording en meer afstemming op de maatschappelijke vraag niet doen verstommen. Andere beleidscontexten, zoals sectorraden, onderzoeksscholen, toponderzoeksscholen, wetenschapsverkenningen, zwaartepunten, focus en massa, en nu topsectoren, konden van de zijde van de rectoren steevast rekenen op de waarschuwing dat de wetenschap zich niet zo eenvoudig laat sturen en dat vooral het ongebonden en fundamenteel onderzoek niet in de verdrukking mag komen. En hierin klinkt ook bijna altijd een echo door van de waarschuwing van Bakhuizen van den Brink dat de geesteswetenschappen – zeker zo belangrijk voor de maatschappij – financieel op achterstand worden gezet.

Universiteiten, rectoren en overheid

Zoals hierboven al vaker is aangegeven, keek het Rectoren College bij het bespreken van de meeste, zo niet alle, onderwerpen over de schouder naar de overheid. En als het erom spande, dan moest die overheid, in de persoon van de minister, even langskomen bij het Rectoren College. En die kwam graag om zich in de rug gedekt te weten. Zo waarschuwde minister Diepenhorst in 1966: ‘Het psychologisch klimaat in de Staten-Generaal en daarbuiten is niet in alle opzichten gunstig. Men is zich ervan bewust dat men het wetenschappelijk onderwijs niet kan missen, doch men vindt het duur en niet efficiënt georganiseerd.’ Diepenhorst riep de curatoren en rectoren op zich naar de tribune van

de Kamer te begeven. Dat hij veel vertrouwen had in de invloed van het Rectoren College, waarvan hij als rector van de Vrije Universiteit lid was geweest, is niet waarschijnlijk, maar hij wilde aan zijn academische achterban duidelijk maken dat het hem niet zou lukken de negatieve beeldvorming ten opzichte van de andere onderwijssectoren in de Tweede Kamer om te buigen.

Die slechte naam van de universiteiten is een terugkerend thema, misschien zelfs een voldongen feit, dat vaak besproken werd, enkele keren (1983 en 1990) ook met leden van de Vaste Kamercommissie voor Onderwijs als gasten in de vergadering.

Bij de opening van het academisch jaar in 1983 kwamen de rectores magnifici der Nederlandse universiteiten en hogescholen met een verklaring om 'uitdrukking te geven aan hun bezorgdheid over aspecten van het overheidsbeleid met betrekking tot het Wetenschappelijk Onderwijs'. De overheidsbemoeienis en regelzucht was hun te veel geworden. Het ging toen over de taakverdelingsoperatie en ook over de besteding van de middelen, de inrichting van het onderwijs en de aard van het onderzoek. In de rectorenvergadering later die maand moesten meerdere rectoren melden dat hun mede-collegeleden – lees collegevoorzitters – niet erg gelukkig waren geweest met deze eigenzinnige stap. In de novembervergadering daarop bezochten minister Wim Deetman en zijn directeur-generaal Roel in 't Veld het Rectoren College. Het besproken onderwerp, 'de juiste invloedsverdeling tussen overheid en instellingen', zou in de maanden daarna worden afgerond met de nota *Hoger Onderwijs Autonomie en Kwaliteit*,¹² de nieuwe Wet Tweefasestructuur en de Commissie-Van Lieshout die de nieuwe VSNU zou inluiden. Deetman pleitte in de vergadering wel voor het afschaffen van al die informele circuits waarin hij zijn hogeronderwijsbeleid moest bespreken. Of hij daaronder ook het Rectoren College verstond, meldt het verslag niet.

Het Rectoren College is altijd zeer terughoudend geweest in het gezamenlijk naar buiten brengen van een standpunt. De uitzonderingen benadrukken daarom het gewicht van de aanleiding of de diepte van de verontwaardiging.

Een tweede uitzondering was op 13 januari 2001 de verklaring van het Rectoren College dat de invoering van de bachelor-masterstructuur niet mogelijk was zonder herziening van de onderwijsbekostiging en studiefinanciering. Met een andere bekostiging en studiefinanciering hoopten de rectoren de ruimte voor een verlenging van de masteropleidingen te realiseren. Dat is niet gelukt.

Een initiatief van het Rectoren College dat waarschijnlijk wel van grote invloed was, was het hooglerarenprotest op 21 januari 2011, toen onder aanvoering van zijn toenmalige voorzitter de Wageningse rector Martin Kropff de rectoren samen met zo'n 1100 hoogleraren uit alle universiteiten in toga langs de Haagse Hofvijver een protestmars hielden tegen de bezuinigingsplannen van het kabinet. Het protest was tegen de door staatssecretaris Rutte voorgenomen 'langstudeerdersregeling' en de bezuinigingen op het hoger onderwijs. De aanwezigheid van een groot aantal CVB-voorzitters gaf aan dat er deze keer

12 Vaak alleen aangeduid met 'HOAK-nota'.

Hooglerarenprotest Den Haag 21 januari 2011.

geen sprake was van wrijving over de leidende rol die de togadragers op zich hadden genomen. Het Rectoren College kon op dat moment daarom ook rekenen op de praktische steun van de VSNU.

Nationale samenwerking

Twéé nationale organisaties waarin de universiteiten overleggen, samenwerken en hun belangen behartigen – of dat tenminste pogen – is natuurlijk vragen om moeilijkheden. Zo was het Rectoren College bij de start in 1898 niet bedoeld en ook niet bij de verschillende ‘herontdekkingen’ van het Rectoren College vóór de Tweede Wereldoorlog. De Jong legt ongetwijfeld terecht de schuld voor het ontstaan van twee overlegstructuren primair bij het gebrekkig functioneren van het Rectoren College in de eerste vijftig jaren van zijn bestaan en bij het eigengereid opereren van de senaten van de universiteiten.¹³ Er kwamen nooit duidelijke voorstellen of standpunten uit het Rectoren College. Bij het begin van de Duitse bezetting was er al snel dringend behoefte aan een eensgezinde opstelling van de universiteiten. Dit leidde tot het oprichten van een College van Interacademiaal Overleg. De eerste voorzitter, de Utrechtse rector H.R. Kruyt, meende dat ‘het oude Rectorencollege zowel door zijn samenstelling als door zijn werkwijze nimmer bevrediging had gegeven’. Het door de bezetter onder druk gezette interacademiaal overleg steunde de oproep tot het tekenen van de ‘loyaliteitsverklaring’ en verloor daardoor het vertrouwen van studenten en hoogleraren. Het echte verzet, beschrijft De Jong, kwam van een verborgen organisatie, ‘Interacademiaal Contact’, al in de herfst van 1940 opgericht door de Amsterdamse jurist en ex-rector Paul Scholten.¹⁴

¹³ De Jong, *Een eeuw rectorencollege a.w.*, 19.

¹⁴ *Ibidem*, 20.

Na de bezetting was een institutioneel overleg van universiteiten blijkbaar een besmet idee, en zo kwamen de rectoren na de oorlog weer als vanouds bijeen en bleken zij even weinig doortastend. Dat de feitelijke macht bij de curatoren lag die hun eigen lijnen naar Den Haag hadden, was de eigenlijke oorzaak van de geringe daadkracht van de rectoren. Daarom lag in 1956 toch weer de vraag op tafel of er niet een vast overleg tussen Rectoren College, senaten en curatoren zou moeten komen om werkelijk eensgezind naar buiten te kunnen treden. Dit mondde uit in het Interuniversitaire Contactorgaan, waarin deze drie groeperingen zitting hadden. In mei 1959 zette niet een rector maar de eerder genoemde hoge ambtenaar Woltjer de aard van de interuniversitaire samenwerking uiteen:

Aan beide begrippen ligt de overtuiging ten grondslag, dat het onmogelijk is om voor iedere instelling van hoger onderwijs naar volledigheid te streven en dat daarom voor het hoger onderwijs in zijn geheel het een belang van de eerste orde is, dat de eenheid van de wetenschap door de universiteiten en hogescholen gezamenlijk nog zo veel mogelijk wordt benaderd.

Kortom, de groei van zowel de wetenschappen als de studentenpopulatie noopten tot een gecoördineerde rolverdeling van vakgebieden en opleidingen. Woltjer analyseerde niet alleen de noodzaak, maar vooral ook de mogelijkheid van interuniversitaire samenwerking om tot een rolverdeling te komen. Veel bewijs daarvan vond hij niet, ook niet in het buitenland. 'In het [Interuniversitaire Contactorgaan], dat we als een voorloper van de Hoge Academische Raad mogen zien, zijn schoorvoetend de eerste schreden gezet.' In 1961 werd die Academische Raad een feit – de benaming 'Hoge' werd door de rectoren te hiërarchisch gevonden en haalde de wet niet – en het Rectoren College besloot, niet voor het laatst, dat er daarnaast reden genoeg was voor zijn eigen voortbestaan. Maar tot het eind van die alom verguisde Academische Raad in 1985 stond de relatie met het Rectoren College ter discussie. Zo moest de voorzitter van het Rectoren College tevens ondervoorzitter van de Academische Raad worden, maar dat idee haalde het niet. De Academische Raad was een adviesorgaan van de overheid, betaald door de overheid met een eigen bureau waar ook het secretariaat van het Rectoren College werd ondergebracht. Welke zaken hoorden in de Raad en welke dienden door het Rectoren College te worden behandeld? Bij besprekingen met de *Deutsche Rektorenkonferenz* in 1966 over 'de equivalentie van examens' achtte deze de Academische Raad niet het aangewezen orgaan om zaken mee te doen, omdat daarin ook overheidsvertegenwoordigers zitting hebben.¹⁵ Dus werd hierover met het Rectoren College onderhandeld en niet met de Academische Raad. In 1974 werd in het Rectoren College opgemerkt dat de Academische Raad een vergadering van universiteitsraden leek te worden en dat de voorzitters van de universiteitsraden zelfs

¹⁵ In 1963 zag het Rectoren College al: 'De rectoren colleges in het buitenland zijn straffer georganiseerd dan het Nederlandse, waar de toevallige samenstelling en niet in belangrijke mate het universitaire beleid bepalend is voor de gang van zaken. En in het buitenland hebben rectoren colleges vaste secretarissen die als ambtenaren in vaste dienst van de gezamenlijke universiteiten optreden.'

de rectoren uit de Dagelijkse Raad van de Academische Raad wilden zetten. Diepenhorst, na zijn ministerschap weer rector van de Vrije Universiteit, stelde het Rectoren College voor rustig door te gaan met het agenderen van substantiële onderwerpen en ten minste vijf keer per jaar te vergaderen. Thuis had hij ruzie met zijn collegevoorzitter over wie naar de conferentie van de International Association of Universities in Moskou zou moeten gaan, en hij waarschuwde in één moeite door voor de toenemende invloed van de collegevoorzitters. De verhoudingen kwamen op scherp te staan. In 1975 schreef G. Brenninkmeijer, voorzitter van de Academische Raad, een nota over de noodzakelijke 'bijstelling van de functie en de vorm van de Academische Raad'. De slechte verhoudingen hadden voor de rectoren ook thuis repercussies. Op 9 februari 1976 schreven zij een brief aan de Tweede Kamer met een pleidooi om in de geplande wijzigingen van de WUB op te nemen dat het college van bestuur verantwoordelijk is voor het toezicht op onderwijs en onderzoek – en dus niet de universiteits- of faculteitsraad – en dat de rector magnificus hierbij een bijzondere taak moest krijgen. In de maartvergadering daarna meldden verschillende rectoren dat hun voorzitters hierover boos waren; zij vonden dat het Rectoren College dergelijke brieven niet mocht schrijven. Zes jaar later waren Rectoren College en de verzamelde collegevoorzitters letterlijk weer *on speaking terms* toen vurector H. Verheul voorstelde het Rectoren College een keer te laten vergaderen met de collegevoorzitters; dat gebeurde op 6 november 1982, waar vooral over de nieuwe wet op de Tweefasenstructuur werd gesproken en over de verhouding wo-hbo. Aan het slot concludeerde de Leidse collegevoorzitter K.J. Cath: 'In een collegiaal bestuur zijn de rollen van voorzitter en rector complementair en het is niet verboden om incidenteel de gescheiden circuits van [Algemene Presidenten Vergadering] en Rectoren College bij elkaar te brengen.'

Deetman wilde van al dat overleg af, zoals hierboven gezegd, maar zijn notitie om tot een adviesraad voor het hoger onderwijs, dus mét het hbo, te komen werd door het bureau van de Academische Raad, door dr. J.P. Balkenende en anderen weggezet als ingegeven door bezuinigingsoverwegingen. Deze ARHO kwam er niet. Wel ging in 1985 de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten van start. In het Rectoren College lag een notitie van zijn voorzitter Stan Ackermans (Eindhoven) die de relatie van het Rectoren College met de vsNU verkende. Aangezien ook het bestaan van de Academische Raad destijds geen invloed op de positie van het Rectoren College had, ook al noemde de wet het Rectoren College niet, stelde hij dat de nieuwe privaatrechtelijke vereniging alle ruimte liet voor het voortbestaan van het Rectoren College. Dan moest de vsNU wel in het secretariaat voorzien. Zo gebeurde het ook, al was de relatie de eerste vijftien jaar van het bestaan van de vsNU niet hartelijk. Zoals eerder aangegeven, trok de vsNU in 1993 de secretariële ondersteuning van het Rectoren College grotendeels in, maar het Rectoren College liet zich niet marginaliseren en doordat de rectoren doorgingen zich in de internationale organen, vooral de European University Association, actief op te stellen, had de vsNU daar vooral zelf last van, omdat de Association brieven aan het Rectoren College bleef sturen.

Het Rectoren College wilde in 1995 een ‘uitgebreide gedachtewisseling over de taken en functie van de VSNU’, maar het opnemen van de voorzitter van de VSNU-onderwijscommissie, een rector, in het dagelijks bestuur van de VSNU, daar wilden de voorzitters in het algemeen bestuur van de VSNU niet aan. De rectoren constateerden dat de statuten van de VSNU niet voorschreven dat dit algemeen bestuur uit voorzitters bestaat, maar dat argument hielp hen niet verder. Dat gebeurde pas in de jaren 2010, nadat het monopolie van de collegevoorzitters in de VSNU een paar keer ter discussie was gesteld. De aanleiding was toen dat het dagelijks bestuur van de VSNU, inmiddels omgedoopt tot presidium, werd opgeheven. Het presidium bestond al een aantal jaren uit een driemanschap met een collegevoorzitter, een rector en een derde cvb-lid, dus nu dreigde de rector helemaal uit het VSNU-bestuur te verdwijnen. Maar omdat het aan de veertien colleges van bestuur zelf werd overgelaten of de voorzitter dan wel de rector naar het algemeen bestuur van de VSNU werd afgevaardigd, werd dat toch bijna altijd weer de voorzitter.

In feite had het Rectoren College veel minder problemen met de VSNU dan omgekeerd. De aanwezigheid van ambtenaren van het ministerie in het Rectoren College ging in de jaren 1960 geruisloos over in de aanwezigheid van de voorzitter van de Academische Raad, en vanaf 1985 was de voorzitter van de VSNU een vaste gast bij de vergaderingen. Toen in 2004 de rectoren te gast waren bij de KNAW, wilde de president van de KNAW daar de VSNU-voorzitter, toen Ed d’Hondt, niet bij hebben, om onbekende redenen, maar de voorzitter van het Rectoren College hield voet bij stuk en won. Omgekeerd stelden de collegevoorzitters vaak vraagtekens bij deze vaste plek van de VSNU-voorzitter in het Rectoren College, maar het werd hem uiteindelijk toch niet verboden.

Een toekomst voor het Rectoren College

Aan het Rectoren College kleeft een onmiskenbaar aura van decorum en ceremonie. Bij de ontvangst door koningin Juliana op 20 mei 1959 luidde het: ‘De officiële kleding van de Rectores Magnifici in verband met de deelneming aan een diner ten paleize is rok met wit vest, klein model ordeteken, met dien verstande, dat grootkruis met lint om de hals wordt gedragen.’ Goed om dat even met elkaar af te spreken. Ook gevoelig voor decorum was de commissie uit het Rectoren College die in 1952 aan de senaten voorstelde ‘doctors insignia’ in te voeren: een bordeauxrode kappa en een stola met op de linkerrevers het wapen der universiteit of hogeschool. Dat die dan alleen bij academische plechtigheden in het buitenland gedragen mocht worden, lijkt een typisch Nederlandse oplossing voor ongewenste praalzucht. Nog in 1970 moesten ook de lectoren zich niet te veel verbeelden; in een brief van Leiden aan het Rectoren College heette het: ‘Het komt ons voor dat het oeroude jacquet een redelijk kostuum voor een lector-promotor zou zijn. Dit lijkt ons niet het geschikte ogenblik om de lectoren ook in een toga dan wel togula te steken.’ De behandeling van deze en vergelijkbare gewichtige zaken heeft de reputatie van het

Rectoren College als overlegorgaan van de universiteiten een bepaald aanzien gegeven. Soms werd dat hardop gezegd, zoals in 1954: 'Bevoegdheden heeft het College vrijwel niet' en: 'De waarde van het Rectoren College is het ontmoetingspunt en het contact.' Deze constatering zou vele malen vaker gedaan worden. In 1963 lag er weer eens een nota over 'functie en werkwijze van het Rectoren College', grote woorden voor een gezelschap van zo'n dertig personen dat op dat moment niet meer dan twee keer per jaar bijeenkwam. Veel continuïteit was er met het jaarlijks wisselende voorzitterschap en de steeds veranderende samenstelling van het gezelschap ook al niet. Zo 'ontdekte' in 1967 de ambtelijk secretaris van het Rectoren College in het Utrechtse archief dat het Rectoren College al 75 jaar bestond. Dat bericht werd met verbazing ontvangen. In dat jaar lag ook het plan op tafel om te komen tot een Academische Radio Omroep, waarover al met enkele zendgemachtigden het gesprek was aangegaan. Hiervan wordt in de latere notulen verder geen melding meer gemaakt.

In 1986 was de vsnu net van start gegaan, maar of dat de reden was dat de rectoren op dat moment vonden dat zij voor hun onderlinge en internationale contacten over een tastbaar huldeblijk moesten kunnen beschikken, is niet geboekstaafd. Hoe dat ook zij, de rectoren vroegen de Delftse rector Hans Dirken (hoogleraar industrieel ontwerpen) een ontwerp te maken voor een legpenning van het Rectoren College. In de septembervergadering van 1987 bleek men ingenomen met het resultaat en daarbij werd ook een toekenningsreglement vastgesteld – namelijk bij bijzondere verdiensten voor het wetenschappelijk onderwijs en als relatiegeschenk in internationaal verband. NWO-voorzitter Borgman was meteen een van de laureaten. Het zijn bronzen penningen met een doorsnede van 6,5 cm, volgens het opschrift uitgereikt wegens 'wetenschap uitbreiden, overdragen, bewaren', namens het Collegium Neerlandicum Rectorum Magnificorum. Reglementair was ook voorzien in een zilveren uitvoering, maar die is nooit uitgereikt, waarschijnlijk ook nooit geslagen. Van de bronzen penningen werden door Koninklijke Begeer meteen 105 exemplaren geslagen. Omdat de penning eigenlijk alleen aan de rectoren zelf wordt uitgereikt wanneer zij hun ambt overdragen, is deze voorraad nog toereikend tot ver in de huidige eeuw.¹⁶

Bij het honderdjarig bestaan van het Rectoren College in 1998 nam dit het initiatief om dat te vieren met een 'wo-manifestatie' die niet zozeer het Rectoren College zelf als wel de universiteiten als geheel in de schijnwerpers moest zetten. De Twentse rector Frans van Vught en vsnu-voorzitter Rien Meijerink werden als coördinator aangewezen, waarmee de uitvoering in feite bij de vsnu kwam te liggen. Dat moest ook wel, omdat het Rectoren College in die periode alleen vanuit de Universiteit Leiden werd ondersteund door een secretaris. Het werd een grootse conferentie, gehouden op 17 december 1998, met een enquête over de beeldvorming van de universiteiten en een prijsvraag voor studenten. Elke universiteit presenteerde het eigen onderzoek op een 'kennismarkt'.

¹⁶ Maar toch ook aan de scheidend voorzitter van de vsnu en de scheidende secretaris van het Rectoren College. Meer dan enkele legpenningen per jaar worden er niet uitgereikt.

Legpenning Rectoren College voor- en achterzijde.

Het geheel droeg als titel *Universiteit Hoofdleverancier*. Bij de terugblik in de collegevergadering van januari daaropvolgend was er toch weinig enthousiasme: de bezoekers waren vooral *incrowd*. De manifestatie droeg – daardoor – weinig bij aan de externe uitstraling van de universiteiten, en in de pers werd de rector vooral als een archaisch overblijfsel van voorbije eeuwen aangeduid.

De verslagen van het Rectoren College geven meer blijk van samenwerking en intervisie dan van het reguleren van de concurrentie en de taakverdeling tussen de universiteiten. Dat komt niet omdat die laatste onderwerpen niet aan de orde kwamen, integendeel, maar omdat gevoelige zaken graag buiten de verslaglegging werden gehouden. Zo waren vele vergaderingen nodig om in 2009 te komen tot een ‘Staalkaart van het Nederlandse Universitaire Onderzoek’, omdat de – overigens onterechte – dreiging van een door de overheid geleide concentratie van het onderzoek tot langdurige tekstonderhandelingen in het Rectoren College leidde. Uit de verslagen blijkt slechts dat het onderwerp steeds weer op de agenda stond; hoe lang over de details gesproken werd, is daar niet terug te lezen. Zo konden door de collegiale atmosfeer in het Rectoren College vele moeizame vraagstukken tot een goed eind worden gebracht.

In de tweede halve eeuw van zijn bestaan lijkt het Rectoren College minder omstreden dan in de eerste halve eeuw, en in de zeventien jaar die daarna volgden, werd die acceptatie in het academisch polderlandschap voortgezet. Toch leidt het ‘dubbele vergadercircuit’ van Rectoren College en vsNU in beide gremia nog weleens tot radicale voorstellen. Zo moest in 2010 het Rectoren College zich maar omvormen tot een ‘Stuurgroep Onderzoeksbeleid’ van de vsNU; dat werkte net zomin als het eerdere idee van een Rectoren College als vsNU-commissie Internationalisering. En in 2013 vond het vsNU-bestuur opnieuw dat het maar eens afgelopen moest zijn met de secretariële ondersteuning van het Rectoren College door een vsNU-medewerker. Had dat vsNU-bestuur de geschiedenis maar gekend, dan waren twee jaren van onduidelijkheid over het secretariaat vermeden. Nu is het secretariaat weer gewoon terug bij de vsNU.

Tot 1968 had het Rectoren College een zekere formele status, in de vorm van statuten die door de aangesloten senaten werden bekrachtigd. De statuten regelden het lidmaatschap van de instellingen (uiteindelijk de publieke in-

stellingen voor hoger onderwijs met promotierecht¹⁷) en het lidmaatschap van de personen, tegenwoordig nog slechts de rectores magnifici, maar eerder ook hun voorgangers en beoogde opvolgers in elke universiteit. Na het verdwijnen van de senaten verdwenen ook de statuten uit beeld, al zijn ze nooit opgeheven. De regeling van het jaarlijks in historische volgorde automatisch wisselend voorzitterschap werd later, toen de rector een langere zittingstermijn kreeg, nog wel eens besproken, maar niet veranderd. Blijkbaar waren de rectoren huiverig om een van hen voor langer dan één jaar een functie met groter gezag te gunnen.

Decennialang werd op de zaterdagochtend vergaderd in het Utrechtse Academiegebouw met aansluitend een lunch bij het aanpalende Huize Molenaar, maar toen dat in 2003 werd afgewisseld met vergaderingen op de woensdagavond, werd de zaterdag snel minder populair. Inmiddels is het vergaderen op zaterdagochtend geheel afgeschaft, en is de woensdagavondbijeenkomst met een eenvoudige broodjesmaaltijd het vaste ritueel geworden voor het Rectoren College.

De voorzitter heeft geen andere status of functie dan het voorzitten van de vergadering. Voor hem zal zwaarder wegen de taak om bij elke lustrumviering en elke rectoraatoverdracht tijdens het diner 's avonds de gastuniversiteit en in voorkomende gevallen de vertrekkende rector toe spreken. Van dit mos maken de opeenvolgende voorzitters met graagte gebruik, en ook vaak met humor en scherpte en zeker met grote inzet. Zouden de tafelredes uit een reeks van jaren beschikbaar zijn – wat niet het geval is –, dan zou dat een treffender beeld geven van de identiteit en cultuur van de toegesproken instellingen, dan de officiële *mission statements* die deze op hun websites publiceren.

De toekomst van dit informele, op onderlinge relaties gerichte Rectoren College zal vooral samenhangen met de toekomst van de functie van de rector magnificus. In het jaar van de 'Nieuwe Universiteit', 2015, lijkt de rector, die als min of meer gewoon cvb-lid een manager en dus rendementsdenker was geworden, nu weer aangesproken te worden op zijn of haar verantwoordelijkheid voor de academische gemeenschap van docenten en studenten.¹⁸ Dat zal een rector als hoogleraar gemakkelijker afgaan dan een collegevoorzitter, die vooral een bestuurlijke achtergrond heeft. Goede raad, onderlinge steun en vriendschappelijke betrekkingen hebben het Rectoren College altijd meer gekenmerkt dan een formele bestuurlijke positie. Juist daaruit kan voorspeld worden dat het Rectoren College nog een lange toekomst tegemoet kan zien.

17 Behalve de theologische universiteiten en Nyenrode University. Sinds 2012 worden de levensbeschouwelijke universiteiten in het Rectoren College vertegenwoordigd door de rector van de Universiteit voor Humanistiek. Daarmee heeft het college nu vijftien leden: Universiteit Leiden, Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit Utrecht, Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit, Erasmus Universiteit Rotterdam, Universiteit Maastricht, Radboud Universiteit, Tilburg University, Technische Universiteit Delft, Technische Universiteit Eindhoven, Universiteit Twente, Wageningen Universiteit, Open Universiteit en Universiteit voor Humanistiek.

18 Vrouwelijke rectoren zijn er pas relatief kort; de Universiteit voor Humanistiek had de primeur; uva-rector Dymph van den Boom was in 2007 de eerste rector van een grote algemene universiteit.

In 1850 telde het hoger onderwijs in Nederland 1250 studenten. Toen was het de vraag of Nederland wel meer dan één universiteit nodig had. Nu hebben alle universiteiten samen 250.000 studenten. Paradoxaal genoeg kampen universiteiten toch met ‘onrendabele’, te weinig studenten trekkende studies zoals de zogeheten kleine talen, waarover al tientallen jaren wordt gediscussieerd. Meer in het algemeen wordt er al sinds de negentiende eeuw gesproken en geschreven over taakverdeling tussen de universiteiten. Hierbij valt te denken aan initiatieven om te komen tot afspraken over hoogleraarsbenoemingen, aan afspraken tussen universiteiten over gezamenlijk aangeboden studierichtingen, aan periodiek overleg tussen de rectores magnifici en aan de samenwerking in de VSNU, de Vereniging van Universiteiten. In deze bundel worden verschillende aspecten van samenwerking, concurrentie en taakverdeling behandeld. Daaruit blijkt dat de universiteiten telkens opnieuw op zoek gingen naar een eigen profiel.

Universiteit & Samenleving 14

